

SENDİKAL İMGELEMİN SİYASAL SOSYOLOJİSİ

İdiris Demirel*

ÖZET

Türk işçi sendikacılığı modern-kapitalist dünya sisteminin dolayımından geçen ciddi bir epistemolojik ve siyasal-sosyolojik boyutlu tıkanıklık yaşamakta ve fakat çalışma ekonomisi-endüstri ilişkileri alanlarında görülen açmazların çoğu zaman modern-kapitalist dünya sistemi temelli epistemolojik ve siyasal-sosyolojik tıkanıklıkların tıvri olduğu gözden kaçırılmaktadır. Bu makalede güdülen amaç, bir yandan sendikale imgelemine tıkanıklıklarını epistemolojik ve siyasal-sosyolojik boyutlarıyla tartışarak, tıkanıklık noktalarının kaynaklarını serimlemek iken diğer yandan da yeni bir imgelem üzerine konuşmakla kayıdır.

Abstract

Turkish labor-unionism has a serious epistemological and political sociological congestions, but some dilemmas seen in the area of labor economy-industrial relations usually being overlooked that these dilemmas are the outcome of the political-sociological and epistemological congestions based on the sistem under consideration. The main aim of this article at first is to discuss the epistemological congestions of labor union imagination with political and sociological dimensions. The other aim is to discuss only a new imagination interms of explaining the source of congestion points.

* İdiris DEMİREL, DPU BİİBF Karşı Yönelimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

1. MODERNLEŞME, KAPİTALİZM VE SENDİKACILIK

Toplumsal gerçekliği kavramak, kapitalislik süreçleri göz önünde bulundurmaya iktiza eder. Hem metropol hem semi-periferi ve periferi ülkelerdeki formasyonlar kadar epistemolojiler de modern-kapitalist dünya sisteminin hegemonik işleyiş ve zihniyet-kültür kodlarından bağımsız olarak düşünülemez. Bu yazıda makro tarihsel sosyolojik bir perspektifte Türk toplumsal gerçekliğinin kesitlerinden biri olan işçi sendikacılığının imgelemindeki değişimlere hem bir sosyo-ekonomik formasyon, hem bir epistemolojik kalıp ve hem de bir siyasal-ideolojik öğreti yönleriyle hayatı kuşatan modern-kapitalist dünya sisteminin dinamikleri gözetilerek yaklaşılacak; oylumlu değişkenler, sendikal imgelemi derinden nasıl sarsarak metamorfoza uğrattıysa, serimlenmeye çalışılacaktır.

Evrim ve odakları itibarıyla aynı koordinatlara yerleş(tiril)en konfederatif örgütlenmeler modern-kapitalist dünya' sisteminin biçimlendirmesi altında ideolojik buharlaşma, bürokratik otoriteriyenlik ve (kapitalistlik) küreselleşme algısı başta olmak üzere sendikal paradigmayı belirleyecek reddede önemi haiz nirengiler itibarıyla aynı zihniyet dünyası kozmosuna dahildirler. Postmodern sendikal paradigmanın' rağımına, imgelem benzeşimi sendikacılığın işlerlik tarzını açıklamada ön planda tutulması gereken bir gerçekliktir. Bu çalışma, sendikaların sathi farklılaşmalarından bahis olmayıp, ne Türk-İş, ne Disk ve ne de Hak-İş özelinde herhangi bir spesifik gaye gözetilmeksizin sendikacılığın son kertedeki duruş yerini tayin eden imgelem benzeşimleri üzerine düşünmekle kayıtlıdır. Konfederatif Örgütlenmeler, aynı imgelem dünyasında yaşıyor olmanın dışında aksiyoner bir sinerjinin yokluğu, uzmanlık birikimini yadsıma, felsefi ışıltıların söz konusu olmayışı, siyasal-ideolojik bağımlılıklar... gibi açılardan da benzeşim içindedirler. Bununla birlikte çalışma, temelde sendikal imgelemin siyasal-sosyolojik boyutlarının cidarları mesabesindeki ideolojik buharlaşma, kapitalizm algısındaki zaafiyetler ve bürokratik otoriteriyenlik üzerinde duracak, diğer benzeşim alanlarına ise ana temayı ilgilendirdiği kadanyla yer açacaktır.

Sendikal örgütlenmelerin aynı kodlara dayandıkları ve can sularını farklı dolaymlarla da olsa aynı membalardan temin ediyor oldukları gerçeği Türk modernleşme pratiklerinin yörüngesiyse doğrudan ilgilidir. Farklı bir söyleyişle, Türk işçi sendikacılığına belirgin niteliklerini kazandıran faktörlerin içinde, üzerine yerleştiği ana akslardan biri olan modernleşme de bulunmaktadır. Ki, Türk modernleşmesi de modern-kapitalist dünya sisteminin dayatmalarının getirdiği seçenezsizlikle içiçedir. Bundan da öte modern dünyanın bizatihi kendisinin doğumu da Immanuel VVallerstein'in göster

¹ Postmodern sendikal paradigma argümantasyonu için bkz; İdris DEMİREL, "Postmodern -Sendikacılık", 14.12.1995 Yeni Şafak ve "Modernleşme ve Sendikal hareketler", 28.03. 1998 Zaman

diği veçhile kapitalizmle bağlantılıdır.¹ Bu nedenle, sendikal imgelem serimlenmesine Türk tarzı modernleşme tipi ile emek dünyası arasındaki sıhriyet üzerinden bakılacaktır.

Modernleşme pratiğinin doğrultusunun gerekleri toplumsal tabaka anatomilerinin boyutlarına ve sendikal harekete de renk, biçim, özellik vermiştir. Türk modernleşmesinin siyasal dönemlemesi 1950'lerdeki formülasyonlar ile bağlantılabilecek bir uğrağında, sadece sınıflar içi-arası farklılaşmadan kaynaklanan hiyerarşilerin ekonomi-politiklerinin kontrolü açısından değil, modern dokuların yayılımının ve içselleştirilmesinin mümkün kılınması yönünden de sendikaların varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Sendikacılığın gün yüzüne çıkışı, diğer birçok Batı dışı toplumlarda olduğunca, kendiliğindenli bir eğilim taşımayan dolayısıyla, bir itici vektöre ihtiyaç duyan modernleşmeyi sağlamaya matuf siyasal-kültürel kaygılar muvacehesinde gerçekleşmiştir. Batıda, sanayi kapitalizmine geçişle yaşanan paradigmatik dönüşümde işçileşme trendi sendikaları tarih sahnesine sancılı olsa bile sonuçta çalışanların çabaları ile ve bu meyanda doğallıkla getirmiştir. Siyasal erkin lütfi olmaksızın göveren işçi kuruluşları doğal filizleniş seyri içerisinde modernliğin üretim ve toplumsallaşmanı sağlamıştır. Türkiye'de ise, sendikalar için siyasal müdahalelerin asgari seviyede tutulduğu sivil bir tekevün söz konusu olmamıştır. Modernleşme-sendikal hareket ilişkisi özelindeki tarihsellik, Batı ve Türk sosyo-ekonomik formasyonlarında farklı olmuştur. Zira, "Batı kendi "iç" dinamikleri sayesinde modernleşmiştir. Batılı olmayan toplumlardaysa modernleşme kısa bir zaman dilimi içinde, kendiliğinden olmayan-dış etkenlerin yoğun itici gücü etrafında ortaya çıkmıştır.² Halkı kapitalistleşirmeye azimli erk, sendikalara kendi siyasallığı/toplumsallığı dolayımında ihtiyaç duymuştur. Toplumun anlayarak üretilmeyen modernlik bu niteliğiyle de baskıcılığa ve toplumun belirli bir kesiminin tercihi olmaya mahkum kalmıştır.³ Batıda sendikal politikaların, kendi düzlemlerinde modernleşme hareketlerini doğurmalarına karşın, Türkiye'de siyasal modernleş(tir)me hareketleri sendikalaşmayı doğurmuştur. Modernleş(tir)me üst amacıyla tahditli ekonomi politikaları sendikaları ve bu düzlemde farklı bir kültürel değerler skalasının doğmasını mümkün kılmıştır. Mesela bu anlamda İktisadi Devlet Teşekkülleri "İktisadi" olmayan işlevler de görmüşlerdir. Ahmet İnel'in gösterdiğince: 1930'larla, İktisadi Devlet Teşekkülleri sanayii ilişkilerinin, yeni bir ücretli kesimin, Anadolu'da boy göstermesi, bunların yeni bir takım "kültürel değerler"in taşıyıcılığını yapmaları anlamına da geliyordu.⁴

² Immanuel WALLERSTEIN, *The Modern World System I-Capitalist Agriculture And The Origins Of The European World-Economy In The Sixteenth Century*, Academic Press, NewYork, 1974, p. 351 vd.

³ Levent KÖKER, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim yy., İst., 1993, s. 51

⁴ Eyyen MAHÇUPYAN, "İdeolojiler ve Modernite", akt; M. Emin KÖKTAŞ, "Türk Modernleşmesinin Din Sorunu", *Türkiye Günüğü*, S 46, Yaz 1997, s. 82

⁵ Ahmet İNEL, *Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye-Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü*, (çv. A. Sönmezay), *Ayrıntı Yay.*, İst., 1996, s. 20

Türkiye'de sendikal örgütlenme ve grev hakkını mücadeleci bir işçi hareketi elde etmemiştir. Yukarıdan yapılan reformlar bir yandan sendikal özgürlükler getirirken diğer yandan toplumun dinamiği üzerinde boğucu bir etki yapmış ve mücadele ve katılım geleneğinin yerleşme şansını soğurmuştur.⁴ Türkiye'de var olmalarına müsaade edilen sendikaların kendi hayat ve nüfuz alanlarından başlayarak modern işleyişleri, tavırları, tüketim kalıplarını... tabanlarının ruh dokusuna emdirmeleri beklenmiştir. Geleneksel değerleri, moderne dönüştürme isteği, Nurettin Topçu'nun söylediğine: "Tıpkı memleket sefaletinden ıstırap duymayan mesuliyetsiz ve merhametsiz burjuva zihniyeti"nce⁵ okduğu gibi, kendi hinterlandlarında sendikalarca da görev şeklinde algılanmıştır. Sendikalar, merkezin, halk üzerindeki egemenliğine karşı, toplumsal mücadelelerin organize kurumları olmamışlardır. Siyasal alandan bağımsız bir nitelik kazanamamışlardır. Sezaî Karakoç'un deyişiyle; merhametsiz, maddecî, sınıflararası uçurumlu, insanları toplumda giderek yalmızlaşan kapitalistik formasyona⁶ karşı anlamlı bir duruş sergileyememiştir. Bilakis, Batılı-Kapitalist-Modern bir topluma ulaşma yolunda başvuru ve Ahmet Turan Alkan'ın bir çerçevelemesi buraya eklenenecek olursa eğer; Türk milliyetçiliği ve İslam gibi Türkiye'de tabii duruş yeri sayılması gereken iki kimlik unsurundan⁷ sarfı nazar eden "ideolojik aygıtlar" olmuşlardır. Türk modernleşmesi nasıl ki yerli-mili ethosun reddine dayanmışsa Türk sendikacılığı da pozitivist modemeleşmeci paradigma çerçevesinde aynı ret anlayışına istinad etmiştir. Sendikal tutumlarda dominant tavır uzun yıllarca hep modemeleşmeci pozitivist paradigma içindeki ideolojik hegemonya düzleminden gıdalanmıştır. Oysa, yine Ahmet Turan Alkan'ın çerçevelemesiyle 'ait olduğu uzviyetin' değer yargılarıyla davranış kalıplarını, müstekreh ve kendine yabancı bulanlar, o uzviyete/topluma hitap kabiliyetini tahdit etmiş, tenkit hakkını karikatürize etmiş ve lisanını ebkem hale getirmiş demektir."⁸

Farklı sendikal imgelemlerin meşrulaşmadığı bu siyasal sosyolojik vitrede, epistemolojik arayışlar ve reel-sosyalizmdeki çözümler bir yandan imgelem arayışlarını tazyik ederken diğer yandan da sol kurgulan erozyona uğratmıştır. "İşçi hareketini ve toplumsal devrimi sosyalizm ideolojisine

⁴ Çağlar KEYDER, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (Çev. Sabri Tekay) İletişim Yay. İst., 1993, s. 271

⁵ Nurettin TOPÇU, *İrâdenin Davası Devlet ve Demokrasi*, Dergah Yay., İst., 1998, s. 177

⁶ Sezaî KARAKOÇ, *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I Başyazılar*, Dergi Yay., İst., 1996, s. 122

⁷ Ahmet Turan ALKAN, "Bir Boynuz-Kulak Hikayesi", *Düşünen Siyaset*, Ekim 1999, s. 16

⁸ Ahmet Turan ALKAN, "Türkiye'de Yedilik: Yedilik ve Sol İlişkisine Dair Bir Dış Bakış", *Birikim*, S: 111-112, Temmuz-Ağustos 1998, s. 79. Aslında, sekülerleşme her ne kadar din karşıtı ideolojilerin bir aracı olarak benimsenmişse de prof. dr. Orhan Türkoğlan'a göre: Weber'in gösterdiği hakikat, kapitalist ideolojinin merkezi dayanak noktasını teşkil eden motiflerin sekülerize edilmiş, ruhanîyet ve uhrevîyetten soyutlanarak dünyevîleştirilmiş dini saiklerden başka bir şey değildir. Ha keza, Rostov'a göreysen, sekülerizasyon süreci aslında kapitalist sistemin manevi yapısında meydana gelen "insani ve sosyal yön"ün, tükelilmesiyle elde edilmektedir (bkz: Orhan TÜRKDOĞAN, *İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, Turan Yay. İst., 1996, s. 49

bağlayan göbek bağı kopmuştur."⁹ Kimlik çeşitliliği, kültürel çoğulluk, epistemolojik tartışmalar ve modernitenin dayattığı sorunları sendikal bağlamda da aşma kaygısı postmodern sendikal paradigmayı doğurmuş, rölâtif de olsa bir zenginleşme göstermiştir.

Modernleşme ile ilgili olarak emek bağlamında şunlar da söylenebilir: Modern toplum, "iktisadi ilişkiler düzeyinde insanın kendi emek gücü üzerinde özgürce tasarruf edebileceği"¹⁰ bir toplum olarak tanımlanıyor. Lakin görülmelidir ki kitlelerin, sendikaların da katkısıyla, kapitalist modernleşmeye eklenmeleri, bir dizi iktisadi-kültürel anlam evrimine yol açmışsa da, çalışanların kendi emek güçleri üzerinde özgürce tasarruf edebilmelerini sağlamamıştır. Çevrenin/taşranın kimi arayışlarının, Şerif Mardin'in ifadesiyle hıyanetle özdeşleştirildiği¹¹ Türk modernleşmesinde nereye kadar bir siyasal katılma ve siyasallaşma istendiği ve sendikal özgürlüklerden ne anlaşıldığı da ortadadır. Şerif Mardin'in "Batı kültürünü alanlar... kendilerini halktan ayırdılar"¹² tespitiyle eş anlamlı düşünüldüğünde, demokratikleşmenin nasıl kurgulandığı da billurlaşır. Atatürk'ün ölümünden sonra, 1946'da üçüncü kez önemli bir muhalefet partisi kurulduğunda, Halk Partisinin yaptığı uyan siyasal-bürokratik kademelerin millete bakış açısı için karakteristiktir: "Destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylerine gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur."¹³

2. SENDİKAL İMGELEMİN BELİRLEYENLERİ OLARAK KAPİTALİSTİK SİSTEM, İMGELEM VE PRATİKLER

Ekonomik faktörlerin, herhangi bir siyasal topluluğun tümüyle denetleyebileceğinden daha geniş bir alan içinde faaliyet gösterdiği gerçeğine dayanan kapitalizmi¹⁴ kapitalizm yapan yalnız dış görünüşü ile para, sermaye akımı, yahut o akımların gövdeleştirdiği kuruluşlar değil, aynı zamanda ve belki daha önemli ölçüde, Sabri Ülgener'in söyleyişiyle, çağın tipik insanın davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normlarıdır.¹⁵ Çağlar Keyder'in dillendirmesiyle: Kapitalist sistem özellikle ekonomiyi putlaştırarak, meta fetişizmi yaratarak insanların sistemi kabullenmelerini sağlıyor. Sistemin kendi varlığını haklı göstermesi ise

⁹ Eric HOBSBAVVM, "Klasik İşçi Hareketine Eveda mı?", (Çev. A. Özkan), *Birikim*, S: 5, Eylül 1989, ss. 20-23

¹⁰ Levnek KÖKER, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yay. İst., 1993, s. 45

¹¹ Şerif MARDİN, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", (Çev. Ş. Gönen), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Ed: E. Kalıncıoğlu, A.Y Sarıbay, Beta Yay., İst. Nisan 1986, s. 123. Nitekim, Demokrat Parti'nin elde ettiği 'büyük yankı'ın çevrenin kükrünü niteliğe istamiyete bağurarak sağlanması ile ilgili olarak da aynı kaynaktan s. 129'a bakılabilir.

¹² Şerif MARDİN, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yay., İst., 1991, s. 29

¹³ Fuat Köprülük, *Partiler ve Millî Birlik. Demokrasi Yoluunda...* İnan akt; Ş. Mardin, *Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri...*, s. 123

¹⁴ Immanuel WALLERSTEIN, *Modern World System I...*, p. 348

¹⁵ Faik Sabri ÜLGENER, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, May ay Yay., İst., 1983, s. 15

politik eşitsizliği sürdürmesinden, hayat tarzını cenderede tutan ideolojik, toplumsal baskılar yaratmasından kaynaklanıyor.¹⁴ Dolayısıyla, sendikaların toplumsal tabanları yönünden sahici bir işlev görebilmeleri için geçirmeleri zorunlu modifikasyonlar, kapitalizmi hem üretim tarzı; ekonomik formasyon hem de kültürel kodlar/zihniyet dünyası açısından görebilecek denli ihatah olmalıdır. Dönüşümün, kapitalist imgelemin ve yaşayış normlarının pratik gerekleri yönünde değil, onun tarafından daha fazla periferileştirilmeye maruz bırakılmama düşüncesi doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiği ise açıktır.

Marx, kapitalizmin gelişimiyle birlikte, işçi sınıfı protestosunun kümülatif olarak büyüyeceğini tahmin etmişti. Ne ki, Türkiye özelinde de kapitalist toplumsal yapıyı ele veren belli başlı değişkenler çerçevesinde, kapitalist ilişki biçimlerinin somut görünüşleri dolayımında meydana gelmiş olan durum bu değildir. Giddens'in kelimeleriyle söylenecek olursa: Sınıf çatışmasının şiddeti düşmüştür ve sınıf çatışması araya hakemlerin resmileşmiş tarzlarda girişi ile yer değiştirmiştir. "Çıkar çatışması" tanımlanmış ve resmi hale getirilmiştir ve böylelikle denetim altında da tutulmuştur. Hepsinden daha önemlisi, bu, sınıf çatışmasının 'endüstriyel çatışma' ve 'siyasal çalışma' içerisinde parçalanmasına imkan sağlamıştır. Toplumu kutuplaştıran kapsamlı bir sınıf karşıtlaşması olasılığı siyasette yer alan 'sınıf partileri'nin düzene duyarlı rekabeti içerisinde zıtlaşan çıkarların resmileştirilmesi yoluyla kontrol edilmiştir.¹⁵ Burada, belirli bir toplumsal formasyon için karakteristik olan hiçbir alt sınıfın (kapitalizmde işçi sınıfının) o formasyonu izleyen yeni toplumu kurma potansiyelini taşımasının imkansız olduğu düşüncesi de hatırlanmalıdır. Bu düşünce şüphesiz ki, Marxist kuramın işçi sınıfına biçtiği devrimci öncülük rolünü reddetmek anlamına gelmektedir.¹⁶

Resmi mekanizmaların bürokratik ve politik katmanlarının, sınıf kutuplaşmasını denetim altında tutma pratikleri bir gerçeklik elbet. Ama emek dünyası için yaşanan tek gerçeklik bu değil. Yeni tekno-ekonomik paradigmal dönüşümün emek alanındaki verimlilik artışından çok azalan üretim maliyetlerine, maliyetlerin ise işçilik ücretlerindeki (sendikaların aidat gelirlerindeki) balans ayarlarına indirgenmiş oluşu da kapitalistik bir gerçeklik. Nitekim, İdris Küçükömer de yıllar öncesinden "gelişme'nin kapitalist sınıf için şartlarını şöyle sıralıyordu: Ücretlerdeki yükselişi durdurmak, bazı kapitalist ülkelerdeki gelir ve fiyat politikalarını uygulama çarelerini bulmak, grevleri mümkün olduğu kadar azaltmak ve toplu sözleşmeleri belli sınırlar içinde tutmak...¹⁷ Bu kapitalistik manzara karşısında emeğin hak ve

¹⁴ Çağlar KEYDER, Emperyalizim-Az gelişmişlik ve Türkiye, Birikim Yay., İst., 1979, s. 133

¹⁵ Anthony GIDDENS, İleri Toplamların Sınıf Yapısı, (Çev. Ö. Balık), Birikim Yay., İst., Mart 1999, s. 259

¹⁶ İker BELEK, Postkapitalist Paradigmalar, Sorun Yay., Ocak 1997, s. 122

¹⁷ İdris KÜÇÜKÖMER, İdris Küçükömer ile Türkiye Üstüne Tartışmalar, Bağlam Yay., İst., 1994, s.33

hukukunu korumak durumundaki sendikalar hangi konumda biraz daha yakından bakılmalı: Sendikalar dahil herhangi bir toplumsal hareketin modern-kapitalist dünya sistemi içinde sistem-karşıtı olabilmesi için tanımı gereği, ne özgürlüğün ne de eşitliğin varolan kapitalist sistem içinde gerçeklik haline gelebileceğini ve bunları gerçekleştirebilmek için, dünyayı dönüştürmenin gerekli olduğunu savunması zorunludur.¹⁸ Bu zorunluluk, sendikaların kapitalizme epistemolojik teslimiyeti bir yana bırakıp bir direnç odağı olmayı gözetmelerini tazammun etmektedir. Kaldı ki, VVallerstein, en azından beş yüz yıldır faaliyet gösteren kapitalist dünya ekonomisinin (son dünya sisteminin), ilk yıllarından başlayarak, çalışanların değişik biçimler altında güçlü direnişlerine yol açtığını belirtiyor.¹⁹ Görülmelidir ki, çalışanlar ve onların örgütlü gücü olan sendikalar, kapitalizme karşı bir direnç odağı olmayı gözetmedikleri müddetçe şikayetçi oldukları çarpık iktisadi, politik, kültürel... strüktürün değişme ihtimali ortadan kalkmaktadır. Sendikalar, kapitalist dünya sistemine karşı direnmedikleri takdirde, hükümetlerin gelişme stratejilerinin yerini küresel kapitalizmin önde gelen kuruluşlarından IMF'nin stand-by anlaşmalarına terkettiği bir vasatta, menfaatlerini korumaları gereken üyelerinin, hep ekonomik ve toplumsal problemler olarak mücessemleşen kapitalizme kurban edilmelerinin seyircisi olmaktan öteye geçemeyeceklerdir.

Yoksul(laşmış) kesimlerle merkezi sınıflar arasındaki eşitsizlikleri gizleyen, çelişkileri sıradanlaştıran, sahici bir dayanışma duygusunu körelten sosyal adaletsizlikleri normalleştirerek gündelik yaşantı içinde eriten, toplumsal itidali zayıflatan²⁰ ekonomik güç ve politik etkinlik sayesinde, emek üzerindeki hiyerarşik egemenliğini sürdüren, emeğe türlü mekan kısıtları koyan kapitalistik sistem, imgelem ve pratikler, ayrıca insanlararası her türden ilişkileri metalararası ilişkilere dönüştürmekte, 'tecimsel' kılarak satış hale getirmektedir. Sözü çokça edilen (kapitalistik) küreselleşmenin dahi, pratikte, emek değil iş-sennaye süreçlerinin mekansal bağımsızlığı anlamına geldiği, bunun ise çok uluslu şirketlerin küresel, yerel şirketlerin ulusal çapta, işlerini parçalara ayırıp, bunların bir bölümünü ucuz emek sunan ülkelere/bölgelere transfer etmeleri ve buralarda dahi alt-işverenlere/taahhütlara iş çıkarması şeklinde tebellür ettiği ortadadır. Veyse Bozkurt, risk, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, kaygı ve toplumsal çözülme gibi kavramların,

¹⁸ Immanuel WALLERSTEIN (vd.), Büyük Kargaşa-Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi, (Çev. E. Akbulut), Alan Yay., İst. 1993, s. 35

¹⁹ Immanuel WALLERSTEIN, Jeopolitik ve Jeokültür-Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler, (Çev. Mustafa Özel), İz Yay., İst., 1993, s. 10

²⁰ Mehmet Genç'e göre, Osmanlı iktisat nizamı, eğitim, dayanışma, itidal ve hoşgörü başla olmak üzere tamamıyla toplumun değerler sisteminden kaynaklanmakta idi. Bu nedenle, Genç, Osmanlı sisteminin kapitalizme sadece kapalı değil, aynı zamanda karşı olduğu tezini ileri sürmektedir (Bkz; Mehmet GENÇ, Anatomî Dersleri: Osmanlı Kültürü...nden akt; Orhan TÜRKDOĞAN, İslam Ekonomik Sistemi ve Wabeni Görüşler..., s. 280)

küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarını açıklamada en çok başvurulan kavramlara haline geldiğini söylerken,²⁵ Ahmet İnsel'e göre söz konusu süreç, emekçileri büyük işletmelerde toplayan, bir işçi sınıfı yaratan, sanayi ağırlıklı bir kapitalist sınıfı ortaya çıkararak, bilahare ücretlilerden oluşan bir orta sınıf doğuran sanayi devriminin verdiği ivmeden çok farklı bir gelişme çizgisidir.²⁶

Türkiye'deki işçi kuruluşları kapitalist dünya ekonomisine karşı direnç odağı olmak gibi bir imgelemele mücehhezler mi diye sorulabilir. "Türk-İş bünyesinde ideolojik olarak, ekonomik olarak, politik olarak yönetim, kapitalizmin istediği çerçeve dışına çıkamamıştır. Türk-İş yöneticileri, Türkiye işçi sınıfının yerli ve yabancılar tarafından sömürülmesinden, sosyal maliyeti son derece yüksek emperyalist montaj sanayiinin kurulmasından, işçilerin fakirleşmesinden tarih önünde sorumludurlar."²⁷ Türk sosyalizminin özgün isimlerinden İdris Küçükömer böyle diyor. Küçükömer'in özne bağlamının ötesine geçildiğinde ve zaman itibarıyla iki binli yıllara gelindiğinde kapitalizm ekseninde diğer işçi kuruluşlarının da konfederatif düzlemde benzer baza oturduğu görülecektir.

Dünya Sistemleri analizinin teorisyenleri Arrighi, Hopkins ve Wallerstein modern-kapitalist dünya sistemi içinde çok sayıda hareketin kendi açılarından, köklü bir değişiklik yaratmaya ve/veya durumu net bir biçimde iyileştirmeye dönük alternatifler önermiş olduklarını söylüyorlar.²⁸ Türk sendikaları adaletsizliklere karşı; yaşamla buluşan ve kendine sanal değil sahici bir hayatîyet alanı açan hangi alternatif önerilerde bulunuyorlar? Şerif Mardin, muhalefetin iki özelliğini ön plana çıkarıyor: Mutlak gücü sınırlama ve gerçek siyasi alternatifler önerme.²⁹ Konfederasyonlardan hangisi, şikâyetçi olduğu kapitalist sisteme karşı kendi düzleminde, Wallerstein ve arkadaşlarının ya da Şerif Mardin'in altını çizdiği anlamda bir muhalefet yapmış, farklı bir düşünce çerçevesinde kuramsal bir gelenek, yeni bir imgelem inşa etmiştir? Tam aksine kapitalizme karşı olduğunu ifade eden cümleler konfederasyonların ve bağı sendikalarının tüzüklerinden silinmiştir. "Sivil itaatkarlık"ının sebebi ne, için böyle oluyor? Böyle oluyor çünkü bugün, prof. dr. Ahmet İnsel'in de vurguladığımsa Türk-İş'in ayakta kalmasının neredeyse tek nedeni yüzbinlerce kamu işçisi adına konuşma tekelini elinde tutmasından ibarettir.³⁰ Böyle oluyor çünkü sendikalar için ölçü ya da mesele, çalışma hayatı değil, mülkîin temeli olan

²⁵ Veysel BOZKURT, "Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları", Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörünü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayıncı No: 38, Ankara, 2000, s. 187

²⁶ Ahmet İNSEL, "Fabrikasız İşçiler ve Sendikaların Kâbusu". 18.05.1997. Yeni Yüzyıl

²⁷ İdris KÜÇÜKÖMER, Sivil Toplum Yazıları, Bağlam Yay., İst., 1994, ss. 89-90

²⁸ Immanuel WALLERSTEIN (vd.), Büyük Kargaşa..., s. 6

²⁹ Şerif MARDİN, Türk Modernleşmesi..., s. 178

³⁰ Ahmet İNSEL, Düzen ve Kalkınma Kaskacında..., s. 20

seküleritedir. Mesele; çalışma hayatı değil bürokratik, politik ve medyayı da temellük eden ekonomik güçlerin iktidarlarını mümkün kulan erkin dehşetengiz kudretidir. Siyasi erk-sendika sembiyozunun kozasından çıkamayan sendikacılığın ana doğrultusu için mesele; Sezai Karakoç'un kelimeleriyle, tekelcilik, insanı sömürme, paraya taptırma gibi insanı küçülten yozlaşmaların kaynağı olan³¹ kapitalizmi içselleştirmiş bulunan sistemin hikmetinden 'kapıkulları'nın sual edemeyeceği gerçeğini unutmama gerekliliğidir. Sosyalist teorisyenler, "Çağımız işçi sınıfının sonunda kapitalist sisteme entegre olduğu" iddiası dün olduğu gibi bugün de asılsızdır³² deseler de Türk işçi sendikacılığı kendi somutunda pratikleri ve imgelemi itibarıyla tersi bir tabloyu ortaya koymaktadır. Hem "sınıf" sendikacılığı yapılıyor, sol/sosyalist kuram içinde "sınıf kavramı ve olgusunun Türk toplumsal yapısı için de sosyolojik-ekonomik gerçekliği açıklamak bəhında kullanılabilir bir analiz birimi olduğu savunuluyor hem de 'söylem'in hayatîyet bulduğu kapitalizme ilişkin sahici sav ve pozisyonlar geliştirilmiyor... Yaman çelişki bu değilse eğer nedir ?

3. SENDİKACILIKTA İDEOLOJİK BUHARLAŞMA

Kapitalistik dinamiklerle sendikacılık arasındaki sährîyetle ilgili olarak dillendirilenlerden sendikal vasatın ideolojik tartımına geldiğinde şunlar söylenebilir: Kapitalist sermaye birikiminin etkin kaynak kullanımını mantığı içinde ideolojik tahakküm fiziki ve mali baskudan daha öncelidir. İnsanların yaşam seçimlerini fiilen alternatifsiz hale getiren bu sürecin aynı zamanda insanların 'gönüllü' katılımını elde etmek için ideolojik tahakküme ihtiyacı vardır. Mümkün en iyi toplumsal yaşamın, kapitalizmin örgütlediği ve yönlendirdiği yaşam olduğuna insanlar inanmaladırlar. Sermaye birikimi süreci, bu inancı-ideolojiyi besleyecek organik aydınları da üretir.³³ Peki böyleyse ideoloji nedir? Cemil Meriç, ideolojileri "insanlara istikamet vermeye yarayan birer harita"³⁴ olarak anlamlandırıyor. Şerif Mardin ise "İdeolojilerin bir özelliği de etkin oldukları insan gruplarında çok inatla savunulan, kan dökme pahasına da olsa vazgeçilmeyen inançlar olarak yerleşmeleridir"³⁵ diyor.

³¹ Sezai KARAKOÇ, Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı..., s. 146

³² Ralph Miliband, "Sınıf Siyaseti", (Çev. A. Ekmekçi- A. Özkan), Birikim, S: 5, Eylül 1989, s. 28

³³ Ahmet İNSEL, "Yeni Proletarya ve İktisat İdeolojisi". 10.09.2000. Radikal

³⁴ Cemil MERİÇ, Kültürden İrtifa, İnsan Yay., İst., 1986, s. 22

³⁵ Şerif MARDİN, İdeoloji İletişim Yay., İst., 1992, s. 172; Mannheim'e göre ideoloji, mevcut toplumsal-siyasal örgütlenme çerçevesini otumlayan, bunu aşmaya ve dönüştürmeye yöneltmeyen fikirler bütünüdür ifade ederken, ütopya, mevcut toplumsal çerçeveyi dönüştürerek yepyeni bir toplumsal-siyasal örgütlenmeyi hedefleyen bütünselliğe sahip düşünceleri ifade etmektedir. (İdeoloji and utopia, 1976, s. 49 vd; 173 vd.'nden akt; Levent KÖKER, İki Farklı Siyaset-Bilgi Teorisi- Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori, Ayrıntı Yay., İst., 1990, ss. 63-64). Biz yazımız boyunca kavramı daha çok Meriç ve Mardin eksenlerinde, dolayısıyla da Mannheim'in "ideoloji" değil "ütopya" argümanına yakını duran bir anlamda kullanacağız.

Türkiye olarak, Cemil Meriç'in tabiriyle insanlara istikamet vermeye yarayan, Şerif Mardin'in tabiriyle "uğruna kan dökülmesi" ideolojilerin uğurlarında kan dökülmesi bir tarafa bir yandan kendilerinin kan kaybettiği diğer yandan anlam ve şekil deformasyonuna maruz kalarak istikamet ve vasıflarını yitirdikleri bir yapısallıkta yaşıyor. Bireyler, örgütler, aydınlar, siyasal partiler ve halk nezdinde gözden düşen ideolojiler sendikalar katında da hayli zamandır bir boşluğa tekabül etmiyor. İdeolojik dejenerasyonların yaşandığı süreç kıyıcı, ürkütücü, derin bir kapitalistik yoksullaşmanın eşliğinde devam ediyor. Kapitalist üretim tarzının emek araçlarını sermayenin değerlendirme sürecinin unsurlarına dönüştürmesiyle bağlantılı olarak endüstriyel dinamikler üzerindeki otoriter denetim devam ediyor. Hayat pahalılığı, işsizlik, sosyal güvenlik sorunları... sendikalı işçilerin önemli bir kısmı dahi içinde bulunmak üzere toplumsal tabakaların kahur ekseriyetini "resmen" canından bezdiriyor. Siyasi, ahlaki ve sosyolojik vektörler de ideolojilerin etkinliği ve kapsayıcılıklarını büzüyor. Genel tablo böyle iken, ideolojik toplumsallaşma ve kurumsallaşma bağlamında sendikal boyutlara bakıldığında ideolojik 'bağlanma'nın sendikalar için de hüküm ferma olmadığının ve olmayacağına dair görülmesi handiyse tabiileşmektedir.

"...Her sendikal anlayışta Marksizmin sınıfsal ve doktrinsel yaklaşımlarının izlerini şu veya bu ölçüde görmek olasıdır"²⁴ denilse de, ne sınıfsal ideolojiler ne doktrinsel yaklaşımlar, Türkiye özelinde sendikalar açısından çok müessirler. Marxist kaynaklı emek imgelemi, işçi hareketi tutumlarına devrimci bilinç pompalamıyor. İdeolojiler derinlikli fonksiyonlar görmüyorlar. Toplumsal dayanışmada, sosyal gerçeklikleri algılamada ve dünyayı anlamada model ya da analiz çerçevesi görevi ifa etmiyorlar. İdeolojiler sendikalar için en fazla, toplumsal eylemlerde bir araç olarak mütalâa edilmekte ve motivasyon sağlamada psikolojik ivmelenendirici motifi şeklinde değerlendirilmektedir. Marx ve Engels, Komünist Manifesto'da "Tarih sınıf savaşımının tarihidir" dese bile sınıf olgusunun misyonunun sosyal değişimleri, izah için kullanılması zorlaşmıştır. Sosyalist toplum projesinin öznesi artık Türkiye'de de sınıf bilinci kapitalist üretim ilişkileri içinde belirlenen işçiler-emekçiler değildir.²⁵ Ha keza, ulus, din, yeni sosyolojik hareketler... kimlik inşasında reddedilmez önemdedirler. Toplumsal mücadele stratejisi de emek paradigmasının sınırlarını aşmıştır. Bilimsel-teknolojik süreçler, sınıf olgusunu yekpareleştiren değil ayıran bir parametre işlevi görmektedir... Bu gelişmeler ideolojik buharlaşmayı da beslemektedir. Diğer bir söyleyişle ideolojik buharlaşma, sendikaların güçlerini azaltan tekno-ekonomik gelişmelerle de bağlantılıdır. Ama bu sonuçla başka esaslı faktörler de rol oynamaktadır: Bürokratik-monarşik kurumsallaşma ile işçilik

²⁴ Petrol-İş Sendikası Eğitim Notları. Kitap 1: Sendikalar, Yapıları, Çalışmaları, Petrol-İş Sendikası Yay., İstanbul, 1993, s. 21

²⁵ Immanuel Wallerstein'e göre, zaten, sosyalist ülkelerdeki durum da kapitalist dünya ekonomisinin çerçevesinde yer alan bazı devlet aygıtlarının sosyalist hareketlerce kontrolünden başka bir şey değildir. İBk: Immanuel WALLERSTEIN, Modern World system I..., p. 35 0

değerlerine yabancılaşarak konformistleşme gibi sosyolojik-psikopatolojik etmenler, ideolojilerden kopuşta ihmal edilmeyecek ağırlıkta belirleyenler konumundalar.

Sendikaların ideolojilerden kopuş, idealizmden uzaklaşma ve tabanlarına yabancılaşma sürecini kamufle eden, yer yer de tersi izlenimlerin doğmasına yol açan etmenlerin çoğunlukla sendikaların kendi iradeleriyle tebarüz ettirilmediği görülmelidir. Bu etmenler, daha çok siyasal rejim tartışmaları gibi sonuçta genellikle din dolayımı argümanlarla sarmal biçimde açıklanabilecek tartışma alanlarıdır. Sosyo-politik meşruiyet krizi ile doğrudan alakalı ve bu anlamda muhataralı ve muhtıralı bir olaylar dizisi, sendikaların tavır koymalarını zorunlu hale getirmişse, neşet eden ideolojik refleksler arasında görece farklılaşmalar olabiliyor. Mamafih, sendikaların kendi ideolojik köklerine sahip çıkma idealleri ya da bir fikri insicama erişerek istikamet üzere kalma, istikamet üzere kalarak değişime duyarlılıkların, hedonistleşme süreciyle karşılaştığında çok daha silik görünüyor. Başlangıç tarihleri itibarıyla Türk-İş'te de, Disk'te de, Hak-İş'te de kendi düzenlerinde dünyayı değiştirme, yerine göre kapitalizmle yerine göre faşizm, sosyalizm, komünizm gibi doktrinlerle hesaplaşma ve her halükârda düşünceye yaslanma gayreti var. Hegemonik ideolojinin manipülasyonlarının ve muvazaalı korporatizminin rahmine bu böyle. Lakin, zamanla, ister sosyalizm/ devrimcilik²⁶ isterse Türkçülük ve İslamcılık ideolojileri açısından olsun başlangıçtaki ilkel amorfleşmiş, ideolojik kurgular yerini kapitalistik çıkarlara dönük bireysel ve teknik kurgulara bırakmıştır.

Gelinen noktada ideolojik misyonlar buharlaşmakta, toplumsal devindiricilik rolleri yiten sendikaların yaslandıkları (kabul edilen) düşünceler ile eylemleri arasındaki bağ incelenmektedir. Artık, hiçbir konfederasyon, "Emperyalizmin, devletimizin ve milletimizin hayatına yeniden kastetme çabalarının arttığını ve bir avuç aracının kapkaççının ve sömürücünün bu çabalara katıldığını gören bizler, büyük Atatürk'ün daha 1921'de ilan ettiği gibi 'bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı' savaşmaya and içmiş sendikalarız"²⁷ diyebileceklerinde değil. Konfederasyonlar, idealizmden, ideolojik tutarlılıktan, koordinatları belirgin mütecanis bir fikri zemine istinad etmekten ve Türkiye'nin siyasi/entellektüel gündemine önemli katkılar sağlamaktan çok uzaktalar. Konfederasyonların hiçbirisi Marksizmin işçi sınıfına yüklediği 'devrimci'

²⁶ Ahmet İnsel'e göre: 1970'lerde solun CI 1 P tahakkiminden kopması ve Kemalizm'le arasına mesafe koymasıyla beraber devrim ve devrimcilik kelimeleri esas anlamlarını kazandı. Bu durumda devrimci sendikacılık sloganı, 19. Yüzyılın anarho-sendikalizmini çağrıştırmaya başladı. Yani devrimci genel grevin felâhlaştırıldığı, sendika bürokrasisinin reddedilip sürekli işçi meclislerinin sendikayı yönettiği, delege sistemi ve temsili demokrasinin burjuvazinin oyunu olarak algılandığı, siyasi parti ve sendika ayrımını reddeden bir sendikacılık. DİSK'in programı, yapısı ve ona egemen olan ideoloji böyle bir devrimci sendikacılığı zaten hiçbir zaman yaşamamıştır. Bkz: Ahmet İNSEL, "Demokratik Sendikacılık", Yeni Yüzyıl, 21.05.1995

²⁷ DİSK, "Kuruşuk Bildirgesi", akt; Nokta, S: 16-22, şubat 1997, s. 13

rolü realize etmek için kurulan bir işçi örgütüne benzemiyor. Onlar daha çok, "işçi sınıfı bütün kapitalist ülkelerde, Marx ve ardılı Marxistler tarafından kendisine atfedilen devrimci rolü oynamaya yanaşmamış ve bu rolü oynama istekliliği içinde olduğuna dair bir belirti sunmamıştır. Hatta tam tersi, işçi sınıfının doğal olarak yalnızca küçük bir kesimini oluşturan örgütlü emeğin hedeflerinin hep çok sınırlı, 'ekonomist', bölgeci ve korporatist olageldiği görülmüştür."⁴⁰ şeklindeki tespitlerin Türkiye örneği olmakla meşgul.

"Sendikalar azınlık haklarından yana tavır almali. Ekonomik, dinsel, sosyal, etnik her türle azınlık haklarından yana"⁴¹ diyen ideologun sözünü tutan konfederasyonlar, konfederatif düzlemdeki ideolojik düşüncelerini, yerli-millî değerlere yaslanan çoğunluğa sırt dönmek şeklinde lavırlaştırmaktalar. Diğer yandan, çalışanların örgütlü, birleşik, sürekli gücü olmaları hasebiyle sahip buldukları modern-kapitalist dünya sisteminin tahrip gücünü sönmülendirme potansiyelini konfederatif düzlemde kullanmak bir yana bu gücü 'ajite' etmeleri ve konfederatif düzlemde hegemonik ideoloji ile saf tutmaları da 'elveda düşünce' 'elveda ideoloji', 'elveda idealizm' denildiğinin alameti farikasıdır. Marx ve Engels, Alman ideolojisi'nde "Filozoflar yalnızca dünyayı değişik biçimlerde yorumlamakla yetindiler. Önemli olan onu değiştirmektir"⁴² diyordu. "Değiştirmek" bugünkü devrimci-sosyalist işçi hareketine, "sınıf sendikacılığı"na ya da "islamcı kesimin emek alanındaki örgütlenmesine"⁴³ ne anlam ifade ediyor olabilir acaba? Ezcümle, köşeyi dönme, ucuz kapatma, gözü açıklık gibi geçer akçeler (yoksa nezuher ideolojiler mi denmeli!) sendikaları da kuşatarak hazırlığa savurucu bir rol oynuyor. Sendikaların çalışanlar için vazgeçilmezliğini arttıran süreçlerin yaşandığı bir konjonktürde sendikacılara duyulan ihtiyacın artması ama ilginin azalması şeklindeki paradoksal durumun en önemli sebeplerinden birinin sendikaların kendi bünyevi zaafiyetlerinden kaynaklanan ve yukarıda bahsedilen türden ideolojik ve bunun yansıması otoriteriyenlik ve kapitalizm temelli sorunların yapısallığı olduğunu düşünmek gerekmektedir.

4. SENDİKAL OLİGARŞİNİN TUNÇ KANUNU

Sendikalar, şikayetlendikleri siyasal vesayet kurumunun epistemolojisini ve reflekslerini yeniden üretmekten geri kalmıyorlar. Nasıl ki, sivil toplum modeli uzun süre boyunca Batılılaşmacı yönetici kadroların ideali olmakla birlikte, onun ortaya çıkması için topluma verilmesi gereken

⁴⁰ Ralph MILLBAND, "Sınıf siyaseti", (Çev. A. Ekmekçi-A. Özkan), Birlikim, S. 5, Eylül 1989, s. 28
⁴¹ Burhan ŞENATALAR, "20. Yüzyıl Sonunda Değişen Değerler ve Politik Süreçler Karşısında Sendikaların Rolü", Sendikalar Arayış, İstanbul Mülkiyetiler Vakfı Yay., İst., 1993, s. 202
⁴² Kari MARX ve Fredrick ENGELS, Alman İdeolojisi, (Çev. S-telli), Sol Yay. Ankar, 1976, s. 27
⁴³ Bkz Yüksel IŞIK, Siyasal İslam ve Sendikalar, Öteki Yay. Ankara, 1996 ve Yıldırım KOÇ, Şeriatçılar, İşçi Hakları ve Hak-İş, Öteki Yay, Ankara, 1995

özzerklik Murat Belge'nin deyişiyle tehlikeli görülmüş ve sonuç olarak sivil toplum yapılan Türkiye'de ancak kısmen yerleşebilmişse⁴⁴ sendikalar da benzer şekilde, adem-i merkezîyetçi söylemlerinin ve sivil toplum sendikacılığı iddialarının rağmen, adem-i merkezîyetçi ve taban inisiyatifini ön plana çıkarır mahiyetteki mekanizmaları kendi içlerinde işler kılma gereği duymamakta lam aksine böyle bir yönelimi tehlike addedmekteydiler.

Drucker, sendikaların geleceğine ilişkin bir kestirimde bulunarak şöyle diyor: Sendikalar; ya hiç birşey yapmayarak yok olabilirler; ya devletin zorunlu sendika üyeliği ve sendikaya şirket yönetimi karşısında veto yetkisi veren ko-determinasyon gibi güçlü konumlar kazandıracak esaslar getirmesini sağlayarak, siyasi güç yapısına egemen olma yoluyla varlıklarını sürdürmeye çalışırlar; ya da işlevleri üzerinde yeniden düşünürler.⁴⁵ Drucker'ın ilk seçeneği şöyle de değiştirilebilir: Sendikalar ya hiç birşey yapmayarak yok olabilirler ya da sendikal monarşizme/bürokratik otoriteriyenliğe ilişkin numuneler sergileyerek yok olabilirler!

Sendikaların davranışları analiz edilirken örgütlenen işyeri, sendika üyeleri ve sendika liderleri gibi etmenlerin bu davranışları biçimlendirdiği kabul edilmektedir. Sendikal davranışların analizinde, ekonomik bir model için uygun olduğundan, tek tek bireylerin yani sendika üyeleri ve liderlerin iyi tanımlanmış amaç fonksiyonlarına sahip oldukları da varsayılr.⁴⁶ Amaç fonksiyonuna konu açısından, sendika liderleri ya da sendikal monarşiler açısından bakıldığında şöyle bir eğilimi gözlemlemek mümkündür: "İş"e yani sendikal amaçlara idealistçe başlansa da zaman içinde kapitalist sınıf(lar)a karşı işçi haklarını savunmak konumundan hazırlığa geçmek, hazırlığı bağımsız, hak savunuculuğunu bağımlı bir değişken haline getirmek, genişliğine ve derinliğine bir yaşama stili olarak kapitalizmi⁴⁷ içselleştirmek monarşik sendikal yapıların otoriteriyen zihniyet kılıfları içerisinde numunesine az rastlanılan bir evrim değildir.

Sendikal düzlemde katı hiyerarşik ve monarşik düzen içinde bürokrasi; düzenli çalışmalar, personel performansının yükseltilmesi, emirleri verme yetkisinin dengeli dağılımı, motivasyon, karar planlaması, işçi seçme teknikleri, ödül-ceza sistemi, belirli ve resmi yetki alanları, sistematik hükümler, modern iş yönetimi, iş değerlendirme, hız, kesinlik, dosya bilgisi, sürtüşmenin, maddi ve kişisel maliyetlerin azaltılması, üretim ve verim

⁴⁴ Murat BELGE, "Sivil Toplum ve Türkiye", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., C:7, İst., 1983, s. 1920

⁴⁵ Peter F. DRUCKER, Yeni Gerçekler, (Çev. B. Karanıkçı), T. İş Bankası Kültür Yay., Aşk., 1996, s. 197

⁴⁶ Nuran ÖZKAPLAN, Sendikalar ve Ekonomik Etkileri-Türkiye Üzerine Bir Deneme, Karıram Yay., İst., 1994, s. 29

⁴⁷ Faik Sabri ÜLGENER, Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, Mayıs Yay., İst., 1983, ss. 158-159

⁴⁸ Max WEBER, Seçmeği yazıları, (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yay., İst., 1987, ss. 192,193,204 vd

kıstası... gibi Weberyan 'rasyonel' nitelik ya da süreçleri⁴⁴ kapsamamaktadır. Merkeziyetçi zihniyet dünyasının, bloksunu tüm sendikaları kapsayacak denli genişlettiği sendikal evrende kendileri için söz hakkı bulunmayanlar da seçilmişler değil atanmışlar veya henüz sendikacılık evreninin periferisinden metropolüne taşınmayan sendika laşralarındaki monarklıklar olmaktadır. İşçilerin yönetim süreçlerine aktif katılmaları üzerinde belirleyici olan bir etmen işyerinin ölçeği ve mülk sahibi/yöneticisi patronun tutumu ise diğer Önemli etmen de işçi sendikalarının katılım, bürokratik otoriteriyenlik, 'endüstriyel demokrasi', monarklık vb. realiteler açısından imgelem ve konumlarıdır. Hükûmranlık "haklarını işçilerle paylaşmak istemeyenler yalnızca iş yerlerinin mülk sahipleri mi? "İşçileri serbestçe işten atma hakkını kendilerine görenler sadece patronlar mı?" sorusu sendikaların da genelde sendikalı işçilerin çalışmadığı ve sendikalaşmaya geçit verilmeyen birer "işyeri" olduğu gerçeği ve tahakkuk etmiş kimi uygulamalar göz önünde bulundurularak cevaplandırıldığında, "Evet, sadece patronlar" cevabını verebilmek için bol bol samanlıkta iğne arama temrinleri yapmak gerekir.

Sendikal politikaların işçilerin talep ve görüşlerinin bir bileşkesi olması gerekliliği bir yana, monarklar, makro politikaları olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle en basit özerkliklere dahi geçit vermemektedirler. Sonuçta yerel sendikal birimlerin iş yerlerinde çalışan işçilerle harmanlanarak kendi yönetim potansiyellerini harekete geçirme imkânına kavuşmaları özlem alanından gerçeklik alanına bir türlü taşınmamaktadır. Monarşik sendikal yapılar içerisinde işyeri temsilcilerinin, şubelerin, il, ilçe başkanlıklarının ve diğer monarklıkların sendikal kültür ve birikimi en fazla "istişari" kıymet taşımaktadır. Sendikaların iç örgütsel süreçlerinde monarşizm meriyette olduğu için, sendika dahili çoğulculuk, çeşitlilik, denetim, uyan, uzmanlık birikiminden yararlanma, kurallara bağlanmış kariyer, yükselme, danışma, hesap sorma, karar alma aşamaların zenginleştirme gibi süreçler optimum düzeyde işlememektedir.

Sendikaların bürokratik yapılar ve monarşik yönetimler olarak büyümeleri ile siyasal ve toplumsal mekanizmalar içindeki etkileri itibarıyla bütüştürülmüş marjinalleşmeleri arasında bir sarihnet olduğu muhakkaktır. İşçi kitlelerinin yönetim/karar alma süreçlerine katılabilmeleri ancak verimsiz bürokratik mekanizmalara dönüşen sendikaların sahibi anlamda özgülleşmeleri ile mümkündür. İşçiler, sendikalarını kendi bireysel ve grupsal etkinliklerinin kaybolduğu veya çok azaldığı monarşik örgütlenme biçiminden katılımcı, çoğulcu, adil yapılara evrilmeleri konusunda zorlamalıdır. Aksi takdirde, R. Michels'in "oligarşinin tunç kanunu" kavramsallaştırmasından hareketle ulaşılan "sendikal oligarşinin tunç kanunu" gerçekliği sürer gider.

⁴⁴ İdris KÜÇÜKÖMER, *Sivil Toplum Yazıları*, Bağlam Yay. İst., s. 90

İdris Küçükömer'den bir başka iktibas: Türk-İş'te veya her hangi bir sendikada değişmez lider kadrosunun var olması, aşağıdan yukarıya ciddi bir gelişmenin olmadığını, yani sendika içinde bürokratik bir oligarşinin... kesin delilidir. Bu ilkeyi kabul etmeyen DİSK dahi, maalesef, emperyalizmin tehditleri altında büyük ölçüde bürokratik bir yönetime kaymıştır.⁴⁵ Küçükömer yazılarını kaleme alah yıllar oluyor... Çalışmanın kapitalist niteliğinin kendini yeniden üretmeyi sürdürdüğü gerçeği mi, iş süreçlerindeki yabancılaşma olgusu mu, emek dinamikleri içindeki ya da üzerindeki bağımlılık biçimleri ortadan kalkmadıkça kapitalist eşitsizliklerin devam edeceği hakikati mi, kentlerin ekonomi-politikalarındaki ve işçileşme süreçlerindeki sarsıcılık mı... Onun yorumlarının geçerliliği açısından değişen ne var? Hangi konfederasyon, bileşiminin ve iç işleyişinin bürokratik otoriteriyenliğe ve katı hiyerarşik zihniyete müstenit olmadığını ve ayrıca kapitalizme ilişkin uzun erimli, tutarlı, sahici ideolojik imgelemler kurduğunu söyleyebilir? "Akradite" sol entellektüel merkezlerce adeta aforoz edilen İdris Küçükömer'in bir cümlesi daha hatırlanmalıdır: Sendikacıların çoğu iyi niyetli dahi olsalar, kolayca san sendikacı özelliği kazanırlar ve böyle olduklarının farkında da olmayabilirler.⁴⁶

Ahmet İnel, kapitalizm merkezli toplum ve yaşam düzeniyle cebelleşmenin can alıcı alanının ideoloji olduğunu, siyasal mücadelenin önce imgelem dünyasında kazanıldığını ve kapitalizmden çıkışın esasla; insani varoluşun iktisadiyat tarafından belirlenmesinden, iktisadi tasarının imgelem dünyamıza hükmetmesinden çıkış olduğunu söylerken,⁴⁷ Wallerstein, tarih boyunca dünyanın yönetici katmanları açısından mevcut işleyiş tarzının dolayısıyla da kapitalist sistemin korunması bakımından en büyük avantajlardan birinin muhalefetin süreksizliği olduğunu⁴⁸ vurguluyor. Kapitalist sistem ile bir hesapları bulunduğunu düşünenlerin; Türk-İş Genel Sekreteri'nin tabiriyle "vahşi kapitalizme karşı mücadele etmek gerekir"⁴⁹ diyenlerin, bu mücadelede, dolayısıyla da yeni bir imgelem evreninde ideolojik buharlaşma ve süreksizlik akibetine yuvarlanmamaları, bunun içinse Sezai Karakoç'un mısraı ile "Koşudan sonra da koşan atlar" olmayı seçmeleri gerekir.

⁴⁵ İdris KÜÇÜKÖMER, *Cuntaçılıktan Sivil Toplumla, Bağlam Yay. İst., 1994, s. 198*

⁴⁶ Ahmet İNEL, "Yeni Proleterya ve İktisadi İdeolojisi". 10.09.2000. Radikal

⁴⁷ Immanuel WALLERSTEIN-Giovanni ARRIGHI-Terence K .HOPKINS. *Sistem Karşıtı Hareketler*, (Çev. C. Kanat vd), MelisYay., İst., 1995, s. 34

⁴⁸ Şemsi DENİZER, *Vahşi Kapitalizme Karşı Mücadele Emek Gerekir, Türk-İş Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu yayını organı, Mart-Nisan 1999. S: 333, s. 24*